

УДК 316.733+316.334.56
DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).09](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).09)

Анастасія Степаненко, асп.
e-mail: hladka.anastasiia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1125-6522>
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ У ТИЛУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Досліджується комплексний вплив сучасної війни на тенденції трансформації культурних ландшафтів міст України. Узагальнено та структуровано емпіричний матеріал міждисциплінарного характеру, що ґрунтується на спостереженні актуальних соціокультурних процесів та методах теоретичної культурології. Розглядаються різні аспекти впливу війни на місто, його креативну сферу, зміни в ієрархії медіа на локальному рівні, міських культурних практиках, споживанні культурних продуктів та послуг. Зроблено спробу дослідити та систематизувати процеси трансформації культурних ландшафтів міст України, які не були і не є місцем розгортання театру бойових дій під час сучасної війни Росії проти України. Комплексний підхід до дослідження дозволяє охопити різні аспекти впливу війни на місто та зрозуміти їх взаємозв'язок із загальними тенденціями трансформації культурних ландшафтів.

Ключові слова: трансформація, креативні індустрії, культурний ландшафт міста, війна, військова урбаністика, медіа.

Постановка проблеми та актуальність. Війна Російської Федерації проти України – одна з найбільш руйнівних в історії і має масштаби, не бачені в Європі з часів Другої світової війни. Сучасна війна справляє значний ефект на суспільство і призводить до глибоких змін на різних рівнях – економічному, політичному, культурному та соціальному. Війна в Україні триває вже більше 9 років і має глибокий та багаторівневий вплив на культурне середовище, культурну економіку, розвиток і трансформацію міст тощо. Актуальність статті у тому, що повномасштабна війна в Україні має безпрецедентний руйнівний характер з часів Другої світової, який посилюється новітніми військовими технологіями, що дозволяють завдавати вогневого ураження на великій відстані, в тому числі в глибокому тилу – мирних містах України. Війна в Україні значно підірвала міф не лише про "вічний мир" (І. Кант), але й про "трансформацію воєн" як перехід їх у фазу "конфліктів низької інтенсивності" (Martin Van Creveld) на території країн, що розвиваються (developing countries). Останнє може включати зміну характеру і стратегії ведення воєн та громадянський активізм з урахуванням міського ландшафту конкретних територій та спільнот, які в них укорінені; залучення учасників, які є нетрадиційними для війн – нелегальних воєнних груп, терористичних організацій, використання міської герильї, – та інші тактики, спрямовані на досягнення політичних чи територіальних цілей. Щодо сукупності напрацювань з тактики і способів ведення партизанської війни у місті теоретизував Карлос Марігелла у 1969 році в "Короткому підручнику міської герильї". Основна ідея трансформації воєн полягає в тому, що конфлікти низької інтенсивності здатні бути більш довготривалими, заплутаними та менш очевидними, а їх вплив на населення та соціально-економічну ситуацію в країнах, що розвиваються, може бути значний [Creveld, 1991]. Всупереч теорії, війна Росії проти України має імперсько-завойовницький характер з високою активністю бойових дій, зокрема у містах.

Саме високий ступінь міської забудови визначає специфіку протікання війни, а також можливості спротиву російській агресії. Бойові дії призводять до руйнування і знищення значної кількості архітектурних споруд, історичних пам'яток та культурних об'єктів, цивільної інфраструктури, що забезпечує роботу креативних індустрій. Це також збільшує кількість вимушено переміщених осіб, для яких переїзд (часто за кордон) – забезпечення базової вимоги безпеки життєдіяльності.

Відбувається реструктуризація локальних спільнот та розриви соціальних зв'язків, що в комплексі з вищепованим впливає на ідентичність міст – змінюються практики культурного дозвілля, організація та сприйняття ландшафту міста, обмежується доступність та встановлюється регуляція відвідування окремих районів та зон. Важливим аспектом дослідження є також зміна сприйняття та інтерпретації символів та місць, пов'язаних з воєнними подіями. Акцентовано увагу на зміні в ієрархії медіа в Україні, зокрема зростанні охоплення аудиторії у соціальних медіа, де формуються важливі повідомлення та нові асоціації, транслюються емоції, викликані сприйняттям певних подій та трансформацією місць, що пов'язані з війною та воєнними діями. Дослідження змін у культурному ландшафті Києва, що виникають під час війни, допоможе краще розуміти культурний контекст та визначити середньо- та довгострокові наслідки війни для культурних ландшафтів міст України, що перебували як в глибокому тилу, так і близько до зони бойових дій.

Організація сучасного міського ландшафту – ані суто фізична, ані цифрова, вона є складною комбінацією обох – гібридною, місто розглядається як медіаархітектурний комплекс. Міські соціальні медіа розгортаються в цифровому вимірі, і під час повномасштабного вторгнення підсилюється їх цінність для локальних спільнот. Визначальним у цьому є спосіб передачі інформації, завдяки якому локальні спільноти отримують можливість швидко нею обмінюватись, організувати та долучатись до волонтерського руху та благодійності. Для осіб, які були вимушені залишити свої міста й евакуюватись, соціальні медіа залишаються єдиною можливістю зберегти зв'язок з локальною культурою. Вони також можуть бути джерелом актуальної інформації про пошкодження в місті, можливості повернення додому, гуманітарну допомогу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціокультурних процесів, спричинених обставинами війни, а також трансформації та руйнування міст, проводилися для вивчення наслідків Другої світової війни, В'єтнамської війни, війн в Ізраїлі, Іраку, Сирії. Вони присвячені містам, що були безпосередніми зонами бойових дій та були зруйновані. Реконструкція міст після Другої світової війни є популярною темою, яка розкриває різну проблематику: руйнування і відновлення архітектури, міська археологія, вивчення спадщини, урбаністичний дизайн та планування міст. Так, наприклад, Барбара Боссак-Герbst розглядає поство-

енне місто, що було зруйноване у ході Другої світової війни. Досліджуються етичні аспекти ведення бойових дій в міській забудові. Ландшафти воєнних і поствоєнних міст цікавлять філософів і дослідників у контексті масштабних руйнувань об'єктів фізичного простору, етики поведінки особистості, як комбатанта, так і цивільної особи. Технології та особливості війн, наслідки яких досліджувались, суттєво відрізняються від війни, що почалась 2014 року в Україні. Через те що руйнівних змін зазнавали переважно міста переднього краю оборони, комплексно не досліджувався вплив війни на культурний ландшафт міст у глибокому тилу.

Урбаністичні студії, пов'язані з мілітаризацією простору міста, засновані на філософських розробках топографії Поля Вірільйо та Мішеля Фуко. На їх доробок формуються дослідження практик військового урбанізму, що застосовуються в мирних містах під час протестів, небезпеки збройних повстань і переворотів. Зокрема, книга "Міста під облогою" (англ. "Cities Under Siege: The New Military Urbanism") урбаніста Стівена Грема, в якій досліджується зростаюча мілітаризація міст і взаємозв'язок між сучасними війнами, що ведуться у містах країн Близького Сходу, та мілітаризацією міст Північної Америки та Європи. Стівен Кернс і Джейн М. Джейкобс досліджували зв'язок між міським плануванням і військовими завданнями. Еял Вейцман зосереджує увагу на просторових та архітектурних вимірах військового урбанізму в Ізраїлі. Їхні дослідження підкреслюють, як військові потреби часто впливають на розвиток міст і проектування інфраструктури, особливо в районах, які важливі для глобальної геополітики. Загалом дослідження військової урбаністики передбачає мультидисциплінарний підхід і спирається на досвід науковців із різних галузей, щоб зрозуміти складну динаміку між війною, міським середовищем і суспільними наслідками. Культурологічне дослідження онлайн-практик міських спільнот під час бойових дій здійснюється українськими дослідницями О. Ю. Павловою, М. М. Рогожею.

Статистичні дослідження креативної економіки України були надані Міністерством культури та інформаційної політики України, проте вони не демонструють актуального стану культурної економіки та креативної сфери в 2023 році, останні дані були отримані до вересня 2022 року.

Мета статті – виявлення основних трансформаційних процесів, притаманних культурним ландшафтам міст тилу внаслідок повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2014 році вперше з часів Другої світової війни міста України стали територією розгортання театру воєнних дій, у 2022 році розпочалась друга – повномасштабна – кампанія вторгнення, яка спричинила впровадження елементів військової урбаністики, глибокі соціальні зміни та призвела до руйнувань культурних пам'яток і соціальної інфраструктури навіть у глибокому тилу.

Сучасне місто є водночас і місцем промислової концентрації, і місцем виробництва та реалізації товарів, здійснення цивілізованого способу життя та відповідного режиму сигніфікації. Організація сучасного міського ландшафту, як вже зазначалось, відбувається ані у фізичній, ані у цифровій формі, а є складною комбінацією обох – гібридною. Під час війни місто змушено повернутися до своєї вихідної функції – стати бургом – місцем спротиву, але на нових цивілізаційних засадах.

Багато в чому специфіка війни в Україні та успішність опору обумовлені і щільністю міської забудови, і громадським активізмом містян, а тому важливо розумі-

ти їх специфіку та переваги. При цьому активізм проявляється серед цивільного населення як у гуманітарному напрямі, так і у воєнному, зокрема активну роль у стриманні наступу відіграє територіальна оборона (тероборона, ТрО) – чоловіки і жінки, які переважно не мали армійського та бойового досвіду, були цивільними особами. Територіальна оборона (а також їх медіальні спільноти) стала новим способом структурування міського життя в українських реаліях. Згідно зі Стратегією воєнної безпеки України, прийнятою у 2021 році, територіальна оборона має завдання сприяти підвищенню рівня обороноздатності держави, а також "згуртуванню суспільства, патріотичному вихованню громадян, наданню оборони України всенародного характеру та готовності населення до оборони держави" [Про рішення..., 2021].

Руйнування культурного ландшафту міста відбувається не лише на рівні візуальної оптики, але й глибоко контекстуально в соціокультурних практиках, які реалізуються спільнотами. У культурологічному аспекті місто є втіленням історії і сьогодення, колективної пам'яті та інтересів, культурної спадщини та креативності міських жителів. На трансформацію культурного ландшафту міста починають впливати безпосередня приближеність до зони бойових дій, жорсткі обмеження для громадян щодо перебування у публічному просторі, загороджувальні споруди та контрольно-пропускні пункти навколо об'єктів, що потребують підвищеного рівня захисту.

Потенційні руйнування підводять міське самоуправління до розгляду різних методів захисту та відновлення пам'яток. Залежно від розміру об'єктів використовуються різні заходи безпеки, наприклад для пам'яток різних розмірів застосовуються укриття мішками з піском, укріплення будівельними лісами, на яких закріплена опалубна фанера, і комбінований метод, який є більш надійним і був використаний для найбільших за розміром пам'яток у Києві.

Превентивно для відновлення архітектурних пам'яток міста було застосоване 3D-моделювання визначних будівель Києва, що дає можливість відтворити їх у разі пошкодження або знищення. Такі 3D-моделі можуть стати в нагоді у разі пошкоджень і руйнувань через ракетні обстріли для відновлення та збереження архітектурної спадщини міста [У столиці продовжують..., 2022]. У продовження теми оцифрування культурної, зокрема архітектурної, спадщини треба зазначити, що на картах компанії Google відбулось віртуальне мапування територій українських міст, яке зафіксувало руйнування і на тимчасово окупованих, і на деокупованих територіях, де проходили активні бойові дії, і в тилу. Це відповідає методиці візуальних студій військового урбанізму – мілітаризації міських ландшафтів, що передбачає зміни в антропогенному середовищі у районах воєнних конфліктів та модифікації ландшафтів міст з метою регулювання рівня контролю з боку влади. Військовий урбанізм розкриває проблематику сприйняття міського простору як зони конфлікту з позиції західних військових та служб безпеки, що актуально для міст в тилу. Така методика надає можливість поділитись інформацією про руйнування зі світовою спільнотою, що активно використовується в українських соціальних медіа англійською мовою, цільова аудиторія яких – іноземні громадяни.

Нова військова урбаністика розглядає місто з висоти пташиного польоту, і хоча цей підхід отримує критику, дослідники не зпускаються на рівень очей цивільних осіб. Вони не занурюються у щоденний досвід людей, які перебувають в укриттях під час повітряної тривоги або прогулюються центром міста за знайомими марш-

рутами, що тепер вимагають зміни через обмеження доступу до ділянок шляху, на яких розташовані важливі військові об'єкти та цілі противника. Натомість дослідженню підлягають пошкоджені та зруйновані міста, райони, будівлі та площі тощо.

Проблема мапування загалом стає гострою під час ведення воєнних дій новітнього характеру, що передбачає використання далекобійної зброї. З метою недопущення отримання інформації противником були обмежені функції загальнодоступних актуальних мап, розміщених на різних інтернет-ресурсах. Як зазначалось раніше, у містах змінюється порядок доступу до простору окремих районів і ділянок, що потребують спеціального захисту. Для міського населення та організації туризму існує потреба в наданні інформації про відкритість та закритість таких районів, публічних просторів та приміщень для відвідування. Очевидно, це не збільшить ризики ударів по даних територіях і може застосовуватись в містах, де не існує безпосереднього ризику роботи розвідувально-диверсійних груп. Для таких груп дана інформація може бути корисною з метою організації воєнних операцій на місцях.

Доцільно також створювати мобільні додатки та веб-ресурси з мапами укриттів і бомбосховищ із зазначенням кількості передбачених місць і наповненості з розрахунку сидячих та стоячих вдень і лежачих вночі в режимі реального часу. Це допомогло би контролювати якість наявних укриттів і може використовуватись як інструмент для горизонтального обміну інформацією про укриття в міських соціальних медіа з метою підвищення рівня достовірності повідомлень. Рефлексія щодо організації культурного мапування онлайн-простору та реорганізації практик спільноти як форм низової демократії та громадянського активізму під час бойових дій також поступово здійснюється українськими дослідниками, зокрема О. Павловою та М. Рогожею [Pavlova..., 2023: 241–276].

Ландшафт міста як середовища існування виконує складний комплекс функцій, і їх пріоритетність в демократичних суспільствах зазвичай змінюється в інтересах міських спільнот. Коли місто є ціллю противника, знаходиться під ударом та загрозою захоплення, ключовими стають оборонна, матеріально-забезпечувальна, енергозабезпечувальна функції. Для їх виконання можуть бути відкинута інші функції, зокрема комунікаційна, просторова, рекреаційна, екологічна, сакральна та естетична.

Зафіксовано, що культурні ландшафти міст на початку повномасштабного вторгнення фактично перестають функціонувати у звичному вигляді, оскільки ще не сформовано норм і правил роботи в таких умовах. Експонування як явище стає неможливим, оскільки через обстріли цивільної інфраструктури відвідувачі, працівники та, власне, культурні цінності перебувають під загрозою знищення або пошкодження. Таким чином, експонати і фонди музеїв Києва або евакуюються, як-от у випадку Національного художнього музею України, або переміщуються в місця для зберігання, як зробив Національний музей Тараса Шевченка.

Культурні інститути не працювали, допоки не було можливо виконати базову вимогу до реалізації будь-яких соціокультурних практик – забезпечити безпеку життю і здоров'ю. Культурні інститути не мають надійних укриттів, де би могли розміститись відвідувачі та працівники. В основному через цю причину відбувається міграційна криза – в безпечні місця евакуюється і творець, і виконавець, і споживач культурного продукту. Наразі відсутня актуальна достовірна інформація щодо

скорочення кількості населення, а попередні дані досліджень оцінюють, що такі соціальні процеси матимуть середньо- і довгострокові наслідки, зокрема, для креативної економіки України.

Культурні інститути міста, за деякими винятками, попри зазначені проблеми, змогли адаптуватись і відновити роботу в Києві вже в середині квітня – наприкінці травня 2022 року. Першими роботу почали бібліотеки, що стали працювати лише на видачу та прийом книжок і змогли оптимізувати свою роботу засобами інтернет-мережі. Між цим, коли різні культурні інститути не могли виконувати свої основні функції, їх приміщення також використовувались як гуманітарні штаби та з іншими непрямими цілями.

Загалом, культурний ландшафт міста продемонстрував здатність до адаптації та мобільності у двох векторах: коли сталі його елементи не виконують своїх базових функцій, їх починають виконувати приміщення, які є укриттями. Так, на станціях Київського метрополітену, які працюють як укриття протягом повітряних тривоги і навіть вночі, під час активної фази воєнних дій на Київщині часто організовувались лекції, майстер-класи, кіноперегляди, арт-терапевтичні заходи та інші культурно-мистецькі практики, цільова аудиторія яких в першу чергу – діти. Надалі вони також продовжуються, але за менш інтенсивним графіком. До організації таких заходів залучаються і місцеві волонтерські ініціативи, і міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН в Україні). Культурно-мистецькі практики спрямовані не тільки на дозвілля, а й на покращення психоемоційного стану дітей, вивчення правил безпечної поведінки під час війни, зокрема мінної безпеки.

Організовувалось дозвілля і для молоді, і для людей старшого віку. Так, наприклад, за ініціативою Довженко-Центру та Департаменту культури Київської міської державної адміністрації на станціях метрополітену показували українські фільми, серед яких були представлені кінокартини різних часів та жанрів.

Станція метрополітену "Майдан Незалежності" була зачинена від початку повномасштабного вторгнення до 19 грудня 2022 року включно. Хоча зроблено це було з метою безпеки й оборони, станція почала виконувати функцію безпечної конференц-зали для зустрічей з міжнародними партнерами та концертної зали. Протягом цього періоду на ній відбулись концерти, наприклад, ірландського рок-гурту "U2" та українського "Океан Ельзи", грузинської співачки Ніно Катамадзе та ряду українських виконавців – Верки Сердючки, Макса Барських, DOROFEEVA та Олі Полякової. Також там же було знято шоу Девіда Леттермана "Мій наступний гість не потребує представлення" (англ. "My Next Guest Needs No Introduction") з президентом України Володимиром Зеленським для міжнародної стрімінгової платформи Netflix.

У забезпеченні мобільності також беруть участь і міські соціальні медіа. Культурні діячі міст, креативні проекти та підприємства, культурні інститути переводять свою діяльність в діджитал-формат, створюючи мережу соціальних медіа. Вони продовжують формувати наративи національної сміливості, єдності та гордості, взаємодопомоги, мирного майбутнього, що чекає після перемоги над Росією. Культурні продукти та проекти переорієнтовують та адаптують свою тематику під суспільні потреби воєнного часу. Складаються міські легенди про сучасних героїв та героїчні вчинки простих жителів, які підтримують суспільний дух. Ці сюжети та образи використовуються у масовій культурі, для мар-

кетингу і часто стають інтернет-мемами. Таким чином, воєнна тематика проникає в культурні ландшафти міст і на рівні медіа, і на візуальному, і на семантичному рівнях міста. Візуальні образи, слова та тексти, що вперше з'являються в соціальних медіа, поширюються і в публічному просторі міст як вуличне мистецтво, рекламні повідомлення тощо. Таким чином, ми вкотре переконуємось, що локальні медіа є невіддільною частиною сучасного культурного ландшафту міста. Соціальні медіа, оскільки для них контент створюється безпосередньо членами міських спільнот як учасниками культурного процесу, вказують нам на актуальність спостережень щодо дедиференціації соціального та культурного [Павлова, 2017: 14].

У міських соціальних медіа було сформовано позитивні наративи, спрямовані на мобілізацію суспільства, інформування про базові правила поведінки під час обстрілів, підтримку та зменшення соціальної напруги, мотивацію до боротьби і перемоги над противником. Локальні соціальні медіа є майданчиками для горизонтальної комунікації міських спільнот, під час повномасштабного вторгнення вони стали важливим інструментом комунікації, інформаційного обміну та мобілізації громадськості. Традиційні медіа зміщуються в ієрархії ЗМІ локального рівня, поступаючись соціальним. Це зумовлено комплексом можливостей, які надають соціальні медіа: швидке отримання актуальної інформації, поширення авторського контенту, взаємодія з членами місцевої спільноти. З цього, натомість, випливає низька якість перевірки інформації, що публікується, і, як наслідок, соціальні медіа є основним джерелом поширення дезінформації, проросійської пропаганди та наративів тощо. Медіапростір України протягом 2022 року у відповідь наповнюється інформацією на тему медіаграмотності та розвитку критичного мислення, формується культура інформаційної гігієни, проте в міських соціальних медіа таких кампаній не спостерігається.

Під час часткового оточення військовими силами Київ, попри масову евакуацію населення, ракетні та артилерійські обстріли, руйнування інфраструктури, стає центром опору та формує громадську думку. Роль зіграла і символічна роль Києва як столиці, стратегічна важливість для оголошення перемоги та виконання "цілей спеціальної операції". Українські міста, які чинять опір спробам російської окупації, грають важливу роль у соціокультурному діалозі локальних спільнот інших міст, що знаходяться в тилу. В Києві після успішного звільнення Київщини, Чернігівщини та Сумщини з'являються зовнішня реклама, тематичні інсталяції, фотозони, народні меморіали, присвячені Маріуполю, Херсону, Харкову та іншим містам і їх спільнотам, героям. Вони стають символами опору, пам'яті полеглих в боротьбі та є важливими для формування національної єдності та ідентичності на локальному рівні, а також такі практики потребують рефлексії та дескрипції як нові форми військового урбанізму.

Протягом січня-лютого 2022 року українські креативні підприємства мали можливість повністю здійснювати свою економічну діяльність. За матеріалами статистичного звіту "Креативні індустрії у I кварталі 2022 року", опублікованого у серпні 2022 року Міністерством культури та інформаційної політики України, наша країна відзначилася підвищенням попиту на культурні товари та послуги протягом перших двох місяців 2022 року. Це було обумовлено, зокрема, урядовою фінансовою програмою "eПідтримка", яка надавала одноразову матеріальну допомогу в розмірі однієї тися-

чі гривень громадянам, що пройшли вакцинацію від коронавірусу. Гроші можна було витратити зокрема і на культурні послуги [Податкові надходження..., 2022: 7–8].

Культурний ландшафт Києва від початку 2022-го до кінця травня 2023 року зазнає трансформації різної інтенсивності та характеру: як найбільш кризовий період можна охарактеризувати кінець лютого – початок травня 2022 року, протягом якого відбуваються процеси адаптації до нових умов, які продовжуються подекуди і зараз. За перший квартал 2022 року кількість платників податків зі сфери креативних індустрій зменшилась на 60 %. І на відміну від аналогічного скорочення, яке відбувалось через пандемію COVID-19 в секторах, де передбачено прямий контакт у фізичному просторі міста, кількість платників податків та обсяг доходів знизилась у всіх секторах сфери.

Загалом, процеси адаптації, які спостерігаються в Києві, передбачають зміну функцій соціокультурних інститутів та архітектурних споруд, перейменування міських топонімів, розміщення воєнних об'єктів, оборонних споруд, що в свою чергу спричинює зміни у доступності публічних просторів тощо. Ці зміни мають суттєвий вплив на ідентичність міста та його жителів, а також на сприйняття подій та громадську активність. Креативні спільноти, творчі об'єднання, громадянські організації культурного та мистецького спрямування, які продовжують свою роботу на місцях, адаптували свою діяльність та стали частиною волонтерського руху. Мистецтво і творчість виявилися потужними інструментами, що залучають широку аудиторію до волонтерської діяльності. Ці спільноти та організації використовують створення креативних продуктів та залучають ресурси для підтримки цивільного населення, зокрема постраждалого від ракетних обстрілів, тимчасово переміщених осіб, та для допомоги учасникам війни. Вони організують мистецькі проєкти, концерти, виставки, театральні вистави та інші події з метою збору коштів, висвітлення проблем, а також для піднесення настрою та впливу на суспільну свідомість. Багато художників, музикантів, акторів та інших творчих особистостей беруть участь у благодійних культурних заходах та проєктах, частина яких тепер переважає на ринку культурних послуг, що надаються недержавними організаціями. Така мобілізація культурної сфери активізує суспільний діалог, демонструє високий рівень солідарності та взаємної підтримки в українському суспільстві.

Висновок. Контроль над містами, зокрема над Києвом, стає вирішальним фактором у визначенні результатів війни на першому етапі повномасштабного вторгнення, оскільки це дає можливість контролювати політичні, економічні, символічні та культурні аспекти, що мають суттєве значення для українського суспільства.

Важливу роль у збереженні традиційних культурних практик та забезпеченні комунікації з громадою грають міські соціальні медіа. У цей період вони стають основним джерелом інформації про зміни у функціонуванні культурних об'єктів та інфраструктури, а також засобом комунікації для міських спільнот. Вони допомагають координувати розподіл ресурсів, надавати інструкції щодо безпеки та організувати акції спільної підтримки та солідарності.

Основні процеси, які можна виділити на початковому етапі повномасштабного вторгнення в культурних ландшафтах міст України, що не були тимчасово окуповані та не перебувають у безпосередній зоні бойових дій:

1. Релокація – евакуація працівників, матеріалів, виробництв та інших ресурсів креативної індустрії з міст,

що зазнали впливу воєнних дій, до більш безпечних або стабільних регіонів на невизначений термін. Форма трансформації культурного ландшафту на рівні інфраструктури та матеріальної культури.

Як бачимо, процес впливає і на матеріальні ресурси, але більш масштабно – на людські, у першу чергу в тих сферах креативної економіки, що розгортаються в онлайн-просторі: IT-індустрія, медіа. Релокація у міста тилу збільшує кількість кадрових ресурсів та збагачує аудиторію, підтримує довоєнний рівень культурної економіки, стимулює розвиток культурних ландшафтів в контексті національної культури. Ближче до зони ведення активних бойових дій, "у сірих зонах" це працює в зворотному порядку – зменшується кількість культурних діячів та проєктів, звужуються (часто до зникнення) аудиторії споживачів культурних продуктів. Проєкти, які були релоковані з небезпечних зон, зберігають локальні особливості, що сприяє культурному діалогу та взаємобміну культурним досвідом між регіонами;

2. Реорганізація – перебудова або адаптація діяльності культурних інститутів та об'єктів міської інфраструктури до умов воєнного стану. Форма трансформації культурного ландшафту на рівні зміни конфігурації соціального простору.

Цей процес дозволяє відтворювати традиційні культурні практики з урахуванням потреб щодо безпеки під час війни та підтримується міськими соціальними медіа, які стають основним джерелом інформації та засобом комунікації для міських спільнот. Сучасні архітектурні споруди відрізняються мобільністю функцій, що дозволяє їм гнучко адаптуватись до зміни соціальних потреб у часи війни. Це може означати перетворення театрів, музеїв або інших культурних інститутів на медичні пункти, притулки або місця для надання допомоги постраждалим. І навпаки, у захищених просторах архітектурних об'єктів, що виконують функції бомбосховищ, укриттів, розгортаються культурні практики;

3. Реорієнтація – зміна основних наративів, переосмислення сюжетів історії та культури, візії майбутнього. Форма трансформації культурного ландшафту на рівні зміни конфігурації культурного простору.

В соціальних медіа відбувається формування образу перемоги, що стає спільною темою для усіх громадян України, і у розвитку публічної дискусії на цю тему починається переозначення усталених сенсів, норм і цінностей, наративів, які просувались раніше. Процес впливає на гостроту культурного діалогу, яка різко зростає після повномасштабного вторгнення через загрозу суверенітету держави, що стає головною гарантією збереження екзистенції української нації. Медіаповідомлення набувають характеру бінарних опозицій і поділяються на "свій-чужий" на рівні ідеї про перемогу України у війні. Зростає роль "політики ідентичності" – розуміння того, що війна є способом формування однієї політичної ідентичності, а не змаганням між різними, і це має глибокі наслідки для політики в зонах конфлікту. Замість того щоб втручатися з певного боку, розділяти сторони чи знаходити аполітичний компроміс, політика наголошує на тому, як запобігти або маргіналізувати насильницькі процеси конструювання ідентичності [Kaldor, 2013: 338]. Це стосується маргіналізації й аполітичних поглядів, і проросійських.

Загальні тенденції вказують на те, що найбільше на трансформацію культурних ландшафтів міст під час повномасштабного вторгнення впливають руйнування інфраструктури, міграційна криза, падіння економіки. В контексті міських та загальнонаціональних медіа зростає

цінність соціальних медіа, оскільки вони забезпечують швидкий обмін інформацією, виступають інформаційними майданчиками для благодійного та волонтерського рухів, координації взаємодії всередині міських спільнот.

Культурні ландшафти міст в тилу демонструють високу адаптивність, у перспективі креативна економіка міст може виступити фактором розвитку в економічному відродженні, сприяючи використанню творчого потенціалу та інновацій для побудови середньо- та довгострокової стратегії регіональної та державної культурної політики. Проблемною темою через ракетні удари Російської Федерації по мирних містах в тилу залишається мапування ландшафтів міст, зокрема актуальних змін рівня доступності просторів для публічного використання.

Перспектива дослідження полягає у відстеженні процесів трансформації культурного ландшафту з метою фіксації та аналізу їхньої динаміки під час повномасштабного вторгнення. Дослідження може бути застосоване для розробки рекомендацій, програм і проєктів, що мають на меті мінімізацію негативного впливу наслідків повномасштабного вторгнення на розвиток культурного ландшафту Києва та інших міст України, що знаходяться в тилу, а також направлених на зростання частки креативної економіки у містах, що до дослідженого в статті періоду мали потенціал стати успішними креативними кластерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Павлова, О. Ю. (2017). Оптика режимів сигніфікації в постмодерністському концепті С. Леша: соціокультурний вимір. *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*, 191, 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAtk_2017_191_5.
- Податкові надходження у сфері креативних індустрій в Україні: I квартал 2022 vs I квартал 2021 (2022). Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1XM6XO2zZMbiPhdUCuCuOpUg13jEVbYh/view>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" (2021). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
- У столиці продовжують укріпляти пам'ятки історії і монументального мистецтва (2022). *Офіційний портал КМДА*. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_kyievi_prodozhuyut_ukriplyati_pamyatki_istorii_i_monumentalnogo_mistetsva/
- Biehl, Joseph S., Noll, Samantha & Meagher, Sharon M. (eds.) (2019). *The Routledge Handbook of the Philosophy of the City*. London, Routledge, 454.
- Crevel, M. Van (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. New York, Free Press, 272.
- Culture: urban future; global report on culture for sustainable urban development (2016). *UNESCO*. Paris, UNESCO, 28.
- Enache, C., Căpălescu, O. A. (2014). *Media Landscape. Crăciun, C., Bostenaru Dan, M. (eds.) Planning and Designing Sustainable and Resilient Landscapes*. Springer Geography. Springer, Dordrecht, 259–273.
- Kaldor, M. (2013). Identity and War. *Global Policy*, 4(4), 336–346.
- Pavlova, O., Rohozha, M. (2023). Mariupol siege viber-community as a form of grassroots movement in the context of "declining state of global democracy". *The Crisis of Democracy: Theoretical and Practical Issues in the Times of Systemic Antagonism. Ideology and Politics Journal*, 1 (23), 241–276.

REFERENCES

- Pavlova, O. Yu. (2017). Optika rehzhimiv syhnhifikatsii v postmodernistskomu kontsepti S. Lesh: sotsiokulturny vymir [Optics of modes of signification in the postmodernist concept of S. Lesh: sociocultural dimension]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Teoriya ta istoriya kultury*, 191, 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAtk_2017_191_5.
- Podatkovi nadkhodzhennya u sferi kreatyvnykh industriy v Ukraini: I kvartal 2022 vs I kvartal 2021 [Tax revenues in the creative industries sector in Ukraine: 1st quarter 2022 vs 1st quarter 2021] (2022). Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/1XM6XO2zZMbiPhdUCuCuOpUg13jEVbYh/view>
- Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on March 25, 2021 "On the Strategy of Military Security of Ukraine" (2021). *Official Web-portal of the Parliament of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
- U stolyci prodozhuyut ukriplyaty pam'yatky istorii i monumental'nogo mystectva [Monuments of history and monumental art continue to be strengthened in the capital] (2022). *Official portal of the KMCA*. URL:

https://kyivcity.gov.ua/news/u_kiyevi_prodovzhuyut_ukriplyati_pamyatki_istori_i_monumentalnogo_mistetstva/.

Biehl, Joseph S., Noll, Samantha & Meagher, Sharon M. (eds.) (2019). *The Routledge Handbook of the Philosophy of the City*. London, Routledge.
Creveld, M. V. (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. New York, Free Press.
Culture: Urban Future. Global Report on Culture for Sustainable Urban Development (2016). UNESCO. Paris, UNESCO.
Enache, C., Căplescu, O. A. (2014). Media Landscape. Crăciun, C., Bostenaru Dan, M. (eds.) *Planning and Designing Sustainable and Resilient Landscapes*. Springer Geography. Springer, Dordrecht, 259–273.

Kaldor, M. (2013). Identity and War. *Global Policy*, 4(4), 336–346.
Pavlova, O., Rohozha, M. (2023). Mariupol siege viber-community as a form of grassroots movement in the context of "declining state of global democracy". *The Crisis of Democracy: Theoretical and Practical Issues in the Times of Systemic Antagonism. Ideology and Politics Journal*, 1 (23), 241–276.

Надійшла до редколегії 08.05.23

Anastasiia Stepanenko, PhD Student,
e-mail: hladka.anastasiia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1125-6522>
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE CULTURAL LANDSCAPES OF UKRAINIAN CITIES IN THE REAR IN THE CONTEXT OF THE FULL-SCALE WAR

The War between the Russian Federation and Ukraine is one of the most devastating conflicts in history, with an unprecedented scale in Europe since World War II. It has a profound impact on Ukrainian society, resulting in complex changes on multiple levels, including economic, political, cultural, and social aspects. The cultural landscape of Kyiv undergoes transformations of varying intensity and nature throughout the year 2022. These processes can be caused by changes in the functions of sociocultural institutions and architectural structures, alterations in the names of urban toponyms, the placement of military posts, and defensive structures, as well as shifts in the perception of public space and associations related to the city. It has a significant impact on the identity of the city and its residents, as well as on the perception of events and public activism. Creative communities, artistic associations, and cultural and artistic-oriented civic organizations that continue their activities have adapted their work and become part of an active volunteer movement. This article aims to explore the comprehensive effects of the war on the general trends of cultural landscape transformation in Ukrainian cities. It examines various aspects of how the war has influenced Kyiv, such as its impact on the creative sector, changes in media hierarchy, the transformation of urban cultural practices, and changes in the supply and demand of cultural products and services at the local level. The article attempts to investigate and systematize the processes of cultural landscape transformation in Ukrainian cities that have not been directly involved in active combat during the ongoing war of Russia against Ukraine. By adopting a comprehensive approach, this research seeks to encompass various facets of the war's influence on cities and urban communities and facilitate an understanding of their interconnectedness with the broader trends of cultural landscape transformation.

Keywords: transformation, creative industries, cultural landscape of the city, war, military urbanism, media.